

Zbigniew Strus

Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego - Izba Cywilna

Palestra 40/7-8(463-464), 236-241

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zbigniew Strus

Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego – Izba Cywilna

Prawo materialne

Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników wymusza zmianę pokoleń w rolnictwie środkami ekonomicznymi. Wysokość podstawowych świadczeń zależy od „zaprzestania prowadzenia działalności rolniczej”, co w praktyce sprowadza się przede wszystkim do zbycia gospodarstwa, poprzedzonego zawarciem umowy z następcą. Zmiany osoby właściciela nie odbywają się bezkonfliktowo. Wyjściem w pewnych skrajnych sytuacjach może być tylko rozwiązanie umowy. Okazuje się wówczas, że regulacja ustawowa (art. 87, 89 i art. 119 ust. 2) jest zbyt lakoniczna. Dosłowne brzmienie przepisów sugerowałoby, że rozwiązanie umowy może nastąpić tylko między jej stronami i wskutek postępowania następcy. Takie zacieśnienie normy nie odpowiada w żadnej mierze potrzebom społecznym. Dlatego Sąd Najwyższy z reguły stosuje w takich wypadkach wykładnię funkcjonalną pozwalającą skutecznie chronić interesy strony, która przekazała własność gospodarstwa rolnego. Przykładem takiego stanowiska były:

- Uchwała z 14 października 1992 r., III CZP 125/92 (OSNCP 1993/4/58) dopuszczająca rozwiązanie umowy o przekazaniu gospodarstwa rolnego, zawartej na podstawie przepisów wcześniej obowiązujących (ustawy z 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz świadczeniach dla rolników i ich rodzin) w stosunku do jednego tylko z małżonków będących nabywcami.

- Uchwała z 29 września 1992 r., III CZP 98/92 (OSNCP 1993/3/35) stwierdzająca możliwość (na żądanie rolnika, który nieodpłatnie przekazał gospodarstwo rolne następcy przed wejściem w życie ustawy z 20 grudnia 1990 r.) rozwiązania umowy nawet w stosunku do spadkobiercy następcy, po którego stronie zachodzi jedna z przyczyn wymienionych w art. 119 ust. 2 ustawy.

- Uchwała SN z 13 stycznia 1995 r., III CZP 171/94 (OSNC 1995/5/73) wyjaśniająca w jakim zakresie uprawnienie do rozwiązania umowy może wykonywać małżonek pozostały przy życiu, jeżeli przekazującymi byli obydwoje małżonkowie.

W tym samym duchu utrzymana jest uchwała z 19 marca 1996 r. III CZP 19/96:

„W sytuacji, gdy gospodarstwo rolne przekazane następcy na podstawie przepisów ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (jedn. tekst: Dz.U. z 1993 r. Nr 71, poz. 432 ze zm.) weszło do majątku objętego wspólnością ustawową w wyniku rozszerzenia przez małżonków tej wspólności, dopuszczalne jest rozwiązanie umowy przekazania, także w stosunku do małżonka następcy, który nie był stroną umowy”. Jednak uzasadnienie nie opiera się na wykładni celowościowej lecz na analogii z przepisem art. 898 § 1 k.c. dotyczącym darowizny.

Jedną z przyczyn niewydolności sądownictwa są trudności z biegłymi wymawiającymi się od przyjęcia obowiązku sporządzenia opinii, przy czym źródłem niechęci bywa nierzadko opóźnienie w wypłaceniu wynagrodzenia. Sądowi Najwyższemu przedstawiono zagadnienie prawne o charakterze należności biegłego, w szczególności, czy dopuszczalna jest droga sądowa w sprawie z powództwa biegłego o odsetki od przyznanego wynagrodzenia. Wątpliwości Sądu Wojewódzkiego dotyczyły kwestii, czy sprawa ma charakter cywilny oraz czy spór o należności za opóźnienie (lub zwłokę) został przekazany innym organom (art. 2 § 1 i 2 k.p.c.). Uchwała z 19 marca 1996 r. III CZP 22/96 stwierdza, że „dopuszczalne jest dochodzenie przez biegłego na drodze sądowej odsetek od wynagrodzenia przyznanego mu na podstawie art. 288 k.p.c.”. Podstawę takiego stanowiska stanowi konstatacja, że stosunek łączący sąd i biegłego ma charakter złożony – cywilny i administracyjny. Jak widać Sąd Najwyższy nie podzielił odmiennego poglądu wyrażonego w uzasadnieniu uchwały z 28 października 1974 r. III CZP 76/74 (OSNCP 1975, poz. 108), a ponadto w zgodzie z uchwałą TK sygn. W 14/94 uznał opóźnienie w zapłacie za zdarzenie cywilnoprawne uzasadniające stosowanie art. 481 § 1 k.c.

Nie ma zgodności poglądów odnośnie do hipoteki ustawowej, a szczególnie hipoteki przysługującej Skarbowi Państwa – Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne¹.

Sentencja uchwały z 27 marca 1996 r. III CZP 24/96 jest następująca: „Hipoteka ustawowa przewidziana w art. 24 ust. 1 ustawy z 19 grudnia 1980 r. o zobowiązaniach podatkowych (jedn. tekst: Dz.U. z 1993 r. Nr 108, poz. 486 ze zm.) przysługuje Skarbowi Państwa – Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych na zabezpieczenie jego należności z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne i składek na zaopatrzenie emerytalne, określonych w decyzji; przedmiotem tej hipoteki nie może być użytkowanie wieczyste”.

W tej sytuacji podjęcie uchwały Sądu Najwyższego w składzie powiększonym jest kwestią najbliższego czasu. Rozbieżności są istotne

a dotyczą wiarytelności przekraczających kwotę 4 miliardów nowych złotych. Naprzeciw interesów Skarbu Państwa – ZUS jako wierzyciela stoją interesy gospodarki, a ściślej systemu kredytowego zagrożonego (przynajmniej w sferze psychologicznej) „tajnymi” hipotekami. Zgoda panuje natomiast w orzecznictwie co do tego, że użytkowanie wieczyste nie może być przedmiotem hipoteki ustawowej. Nie było jednak okazji do rozstrzygnięcia bardzo interesującego zagadnienia, czy użytkowanie wieczyste jako prawo wiążące, bądź związane z własnością budynków, urządzeń i lokali osłania również tamte prawa przed hipoteką ustawową?

Praw rzeczowych ograniczonych powstających *ex lege* dotyczy też uchwała z 27 marca 1996 r. III CZP 26/96:

„Ustawowe prawo zastawu przysługujące Skarbowi Państwa na podstawie art. 49 ustawy z 19 grudnia 1980 r. o zobowiązaniach podatkowych (...), nie dotyczy przedmiotów w tym przepisie wymienionych, stanowiących własność Skarbu Państwa”.

Sąd Apelacyjny przedstawiający zagadnienie prawne miał na względzie sformułowanie wskazanego przepisu stanowiącego, że ustawowe prawo zastawu powstaje na wszystkich przedmiotach służących podatnikowi do wykonywania działalności zarobkowej, **niezależnie od tego, czyją własność stanowią**. Podejmowanie uchwały było jednak zbędne, gdyż po pierwsze, zastaw ustawowy jest co do istoty prawem rzeczowym uregulowanym w kodeksie cywilnym, a wobec tego ma zastosowanie reguła konfuzji (art. 247 k.c.) wykluczająca również powstanie zastawu, jeżeli zastawca i zastawnik jest tą samą osobą, a po wtóre zastaw na własności zastawnika nie miałby gospodarczego znaczenia.

W poprzednim przeglądzie wspomniano o dążeniu do urealnienia wyroków eksmisyjnych z lokali mieszkalnych. Uchwała z 28 marca 1996 r. III CZP 18/96 wskazuje niespodziewane możliwości tkwiące w uormowaniu art. 36 ust. 1 ustawy o najmie lokali mieszkalnych. Gdy gmina odmówiła wskazania eksmitowanemu lokalu socjalnego, sąd pytał o dopuszczalność zawieszenia postępowania egzekucyjnego (art. 173 § 1 pkt 3 k.p.c.) ewentualnie zwrotu wierzycielowi tytułu wykonawczego. Sąd Najwyższy wychodząc poza treść pytania podjął uchwałę sprowadzającą odpowiedzialność gminy za dostarczanie lokali socjalnych na grunt cywilistyczny: **„Jeżeli w wyroku nakazującym opróżnienie lokalu mieszkalnego, sąd – na podstawie art. 36 ust. 1 ustawy z 2 lipca 1994 r. o najmie lokali mieszkalnych i dodatkach mieszkaniowych (Dz.U. Nr 105, poz. 509) – orzekł o uprawnieniu najemcy do otrzymania lokalu socjalnego, a gmina nie zapewnia takiego lokalu, najemca może wystąpić z roszczeniem o zobowiązanie gminy do zawarcia umowy najmu wskazanego lokalu socjalnego; wynajmujący może zaś wystąpić przeciwko gminie o wynagrodzenie szkody jaką poniósł przez to, iż orzeczenie nakazujące opróżnienie lokalu**

nie może być wykonane z powodu niezapewnienia najemcy przez gminę lokalu socjalnego.

Komornik – mając na względzie powyższe uprawnienia wierzyciela i dłużnika – winien określić, stosownie do okoliczności, termin opróżnienia lokalu (art. 1046 § 1 k.p.c.)”.

Sąd Najwyższy odrzucił sugestię jakoby odmowa zawarcia umowy o najem lokalu socjalnego czyniła egzekucję bezskuteczną a poszukując mechanizmów chroniących wynajmującego, najemcę i gminę doszedł do wniosku, że sankcją gwarantującą realizację obowiązku zapewnienia lokalu socjalnego jest roszczenie najemcy o zawarcie umowy najmu wskazanego lokalu lub roszczenie odszkodowawcze wynajmującego.

Kontroli sądowej stosunków między spółdzielnią a jej członkami uchwała z 19 marca 1996 r. III CZP 20/96:

„uchwały walnego zgromadzenia spółdzielni o zatwierdzeniu sprawozdania rady nadzorczej i rocznego sprawozdania zarządu podlegają zaskarżeniu w trybie art. 42 § 2 ustawy z 16 września 1982 r. – Prawo spółdzielcze (jedn. tekst Dz.U. z 1995 r., Nr 54, poz. 288 ze zm.)”.

Sąd Najwyższy dokonuje w uzasadnieniu rozróżnienia uchwał wywołujących skutki prawne oraz uchwał zawierających apele i dezyderaty nie mających takiego znaczenia. Pierwsze ze względu na brak ograniczeń w art. 42 § 2 podlegają zaskarżeniu.

Umowy leasingu nie często były przedmiotem wypowiedzi Sądu Najwyższego. Z tym większym zainteresowaniem należy odnotować uchwałę z 18 kwietnia 1996 r. III CZP 30/96.

Art. 575 k.c. może w drodze analogii znaleźć zastosowanie do odpowiedzialności leasingodawcy z tytułu rękojmi za wadę prawną pojazdu będącego przedmiotem umowy leasingu finansowanego z opcją sprzedaży;

przy zaistnieniu przesłanek przewidzianych w tym przepisie leasingodawca jest zobowiązany do zwrotu uiszczonych rat leasingowych w zakresie odpowiadającym cenie pojazdu.

Uchwała może być dobrym argumentem na rzecz ustawowego uregulowania leasingu w Polsce. Posługiwanie się przez analogię unormowaniami sprzedaży może prowadzić do zacierania różnic między tymi dwoma rodzajami umów, co może dawać asumpt organom skarbowym do nieuznawania zapłaconych rat leasingowych jako kosztów uzyskania przychodów i deprecjacji instytucji leasingu. Moim zdaniem, źródeł wzajemnych roszczeń przy leasingu należy upatrywać nie w postanowieniach kodeksowych dotyczących umów nazwanych, lecz w bardzo szczegółowych postanowieniach umownych, sporządzanych przez wyspecjalizowanych prawników i przewidujących odpowiedzialność również w razie wady prawnej przedmiotu leasingu.

Zagadnienia procesowe

Sądowi Wojewódzkiemu nasunęły się wątpliwości, czy o kosztach procesu należnych stronie działającej z radcą prawnym sąd orzeka z urzędu na podstawie art. 109 zdanie drugie k.p.c. Zagadnienie prawne było uzasadnione choćby ze względu na wahania SN w okresie, gdy radca prawny zastępował jednostki gospodarki uspołecznionej². W chwili rozpoznawania zagadnienia wygasło ono w sposób naturalny (jednak podstawą odmowy była nieadekwatność pytania do stanu sprawy). Ustawa z 1 marca 1996 r. o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego... itd. (Dz.U. Nr 43, poz. 189) m.in. zmieniła brzmienie art. 109 i wielu innych przepisów, po słowie adwokat dodając „radca prawny”.

Postanowieniem z **19 marca 1996 r. III CZP 23/96** Sąd Najwyższy odmówił podjęcia uchwały. Otwarte jest natomiast pytanie o istotę zmiany w art. 87 § 1 k.p.c. Obecna treść tego przepisu mogłaby sugerować albo zrównanie radców prawnych w zakresie pełnomocnictwa procesowego z adwokatami albo (za czym się opowiadam) oznacza jedynie zmianę porządkową polegającą na wyliczeniu podmiotów mogących pełnić w procesie funkcję pełnomocników. Zakres pełnomocnictw i formy wykonywania zawodów adwokata i radcy prawnego nadal podlegają regulacjom zawartym w odpowiednich ustawach ustrojowych.

Istotnym czynnikiem w postępowaniu egzekucyjnym są koszty. Sentencja uchwały z **29 lutego 1996 r. sygn. III CZP 17/96** jest następująca:

W sprawie ze skargi na czynności komornika o kosztach postępowania orzeka sąd na podstawie art. 770 k.p.c. stosując odpowiednio (art. 13 § 2 k.p.c.) w niezbędnym zakresie przepisy o zwrocie kosztów procesu (art. 98–110 k.p.c.).

Sąd Najwyższy wskazał w uzasadnieniu na różnice w zakresie podstaw orzekania o kosztach postępowania egzekucyjnego. Komornik jest związany art. 770 k.p.c., przy czym przesłanką stosowania przepisu jest **celowość** poniesionych kosztów dla przeprowadzenia egzekucji. Sąd natomiast orzekając na skutek skargi na czynności komornika (oraz o nadanie klauzuli wykonalności) może stosować odpowiednio przepisy o kosztach procesu (art. 98 i n. w związku z art. 13 § 2 k.p.c.) stosując jako przesłankę **wynik sprawy**.

Przypisy:

¹ Za powstaniem tej hipoteki wypowiedział się Sąd Najwyższy w uchwale z 23 sierpnia 1995 r. III CZP 101/95 (nie publ.) i w uzasadnieniu postanowienia z 28 marca 1995 r. I CR

2/95 (nie publ.). Przeciwne stanowisko zostało wyrażone w uchwale z 24 listopada 1995 r. III CZP 165/95. Uchwała siedmiu sędziów SN z 11 czerwca 1996 r. III CZP 52/96 rozstrzygająca tę kwestię będzie omówiona w następnym przeglądzie.

² Por. uchwała SN z 13 października 1988 r. III CZP 75/88 nie publikowana: „O zwrocie kosztów postępowania należnych jednostce gospodarki uspołecznionej reprezentowanej przez radcę prawnego sąd nie orzeka z urzędu (art. 109 k.p.c.)” i postanowienie SN z 8 marca 1990 r. I CZ 28/90, (OSP 1992/1/6): „O zwrocie kosztów postępowania na rzecz strony reprezentowanej przez radcę prawnego w sprawie wszczętej przed państwowym arbitrażem gospodarczym sąd gospodarczy orzeka z urzędu w wysokości należnej według przepisów o wynagrodzeniu adwokata także wówczas, gdy wyrok wydany został na posiedzeniu niejawnym”.